

МИНКО НИКОЛОВ

Неговата звезда изглеждаше щастлива. Умен, талантлив, етичен, той навсякъде правеше впечатление, беше уважаван и обичан. Неговият творчески път бе един непрекъснат възход. Той се отнасяше рязко към първите си критически работи, носещи по неизбежност отпечатъка на едно друго, ограничаващо творческата индивидуалност време, но ние, по-възрастните, които ги печатахме като редактори, помним, че почти не съзирахме в тях грешки на ранната младост. Този младеж, почти юноша, беше не само необикновено умен, но, странно, беше вече и мъдър. Как и кога в тъй ранната си възраст бе придобил тази мъдрост си остана тайна на неговата богато надарена натура.

На двайсет и няколко години Минко Николов беше вече очертал физиономията си на литературовед, бе се изявил категорично като творческа личност в областта на литературната критика — „една от най-полезните — според израза на Димитър Благоев, — но и най-мъчните умствени работи“, „най-високото проявление на човешкото мислене“. Разбира се, и той претърпя по-късно развитие и то дълбоко, както е присъщо тъкмо на способните, но това развитие не се хвърляше в очи, защото висока беше отправната точка.

Всяка нова рецензия, статия, студия, книга на Минко Николов се четеше с интерес, вълнуваше умовете на писатели и читатели. Тъй ярки бяха неговите дарби, тъй респектиращи неговите постижения, че въпреки нашите не особено деликатни, а понякога и сурови — особено спрямо критиката — литературни нрави, той, почти единствен измежду критиците, не позна горчилката на отрицанието. Неоспорими са неговите заслуги за превъзможване на догматичните постулати и сектантски канони, за разширяване кръгозорите на литературната ни мисъл.

Той притежаваше тънък естетически усет и вглъбена, аналитична и обобщаваща мисъл; имаше жива, често образна и същевременно точна реч. Способен беше да се вживява в художествения свят на най-противоречиви писатели като Антон Страшимиров и да го осветлява правдиво и увлекателно. Критик с ярка творческа субективност, той се стремеше към обективни оценки и характеристики. Прецизен ценител, той беше чужд на декадентската префиненост, ценеше прямотата, „плебейската грубост“ на Брехт. Голям беше пиететът му към интелектуалното, мисловно вглъбеното изкуство, към изкуството на писатели като Томас Ман и Бертолт Брехт, за които написа прозорливи и оригинални страници. Ерудиран и в нашата, и в чуждите литератури, и в литературната теория, и в психологията и социологията, той съчетаваше широтата на знанията с изострен интерес и усет към актуалното, съвременното, към новите търсения. Беше напълно чужд на спокойния, съзерцателски естетизъм. Гореше с проблемите на нашата съвременност и изгоря в техните пожари.

Минко Николов беше такъв, какъвто смяташе, че трябва да бъде критикът: „едновременно принципен и доброжелателен, загрижен другар и строг

ценил“. Устоявахе последователно своите убеждения, своите литературни, естетически разбирания, но без пристрастеност и сляпо упорство. Много взискателен към себе си, той внасяше и в колектива дух на взискателност, на недоволство от постигнатото и същевременно — коректност, търпимост, култура на разискванията и споровете, даваше ни от светлината на своята чиста усмивка, на душевното си благородство.

Изглеждаше, че той винаги запазва равновесие и спокойствие на духа. Но всъщност е таял в себе си грижите, тревогите, драматичните преживявания, неизбежни при неговата голяма чувствителност. Той се е измъчвал от огорченията, които неизбежно е причинявал като критик и на талантиливи, уважавани от него писатели, от неразбирането понякога на високите и чисти побудни, които го движеха в работата му, от всичко безпринципно, дребнаво в литературните взаимоотношения и нрави. Съдбата на критика е по-особена, кръстът, който той носи, е по-тежък Поради характера на своята работа критикът по-непосредствено вижда и чувства опакоето в литературния живот, става по-често обект на недружелюбни мисли и настроения, остава неведнъж неразбран и заподозрян.

Минко Николов изглеждаше винаги уравновесен, спокоен и щедро раздаваше от своята добродетел и сърдечност на приятели, другари, колеги. Но сам се е нуждаел от повече топлина, от повече участие и разбиране.

Произведенията му издават неспокойствие на сърцето и ума. Това неспокойствие има и други, по-дълбоки корени. Минко Николов се вълнуваше дълбоко от пътищата на нашата социалистическа литература, мечташе да я види израснала, могъща, внасяща голям принос в съкровищницата на световната литература; вълнуваше се от проблемите за щастието на човека в нашето общество, за нравствените принципи на взаимоотношенията в него, за двойствената природа на цивилизацията, която и улеснява живота на хората, и им създава трудности, грижи. Това са и естетически, и етически, и граждански вълнения. „Как да постъпиш — питаше се той, — ако сигналите на собствената ти съвест не се съгласуват с повелите на твй нареченото обществено поръчение? Къде е границата, прекриването на която те отчуждава от нашия социалистически хуманизъм и те прави пленник на буржоазните релативни понятия за човека? Кога зад маската на воинствуващи принципи се скрива грозното лице на доктринерния фанатизъм, готов да злоупотреби с властта?“

Минко Николов беше дълбоко убеден в необходимостта художествената литература и критиката да поставят и осветляват тези проблеми, да търсят отговор и на вечните въпроси, на „проклетите загадки на съществуването“: за смисъла на живота, за отношенията между свобода и необходимост, за колективната и лична отговорност, за слепите страсти на индивида и „разума“ на историята. Критиката, казваше той, трябва да е способна за изтънчени наблюдения върху психологическия профил на писателя и същевременно да прониква „в наболели и сложни въпроси с широк колективен резонанс“. Тя трябва да „сверява своята чувствителност с пулса на съвременността“, да „развива вкус към проблемно мислене“, да навлиза смело в идеологическите и нравствени конфликти на епохата. Читателят очаква от критика „нещо много повече от сеансите на неговия личен вкус“.

Минко Николов беше за артистично превъплъщение и въживяване в света на художника, но против капризите на субективизма и волностите на личния вкус, който не държи сметка за природата и реалната величина на явленията. „Критикът... най-малко трябва да бъде човек, който не вижда по-далеч от перспективата на своя прозорец.“ Той ратуваше за добросъвестни и обективни проучвания, за уважаване на фактите, но беше решително против без-

крилия, архиварски фактологизъм. „Има нещо анахронично — пишеше той — в представата за академичния изследовател като събирач на факти, който трие праха на библиотечните лавици. Такъв човек, който никога не е показал сериозно желание да се приобщи към интелектуалните търсения на своето време, който живее в кабинетна изолация от всеки съвременен повей, едва ли ще работи с успех и в своята област.“

Минко Николов се бореше за високо равнище на художественото и литературно-критическото творчество и сам пишеше на такова равнище; апелираше за широта на интелектуалните хоризонти и сам непрекъснато разширяваше своите кръгозори; ратуваше за революционен жар в литературната работа, но против „тъмните огънчета на фанатизма“; за обективност и историзъм в изследванията, но против студено, безлично писане.

Той беше творчески марксист.

С. К.